

HOLLANDA

Kuzey Avrupa'da ülke.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. HOLLANDA-OSMANLI İLİŞKİLERİ
- IV. HOLLANDA SÖMÜRGEÇİLİĞİ
- V. ÜLKEDE İSLÂMİYET
- VI. HOLLANDA'DA İSLÂM ARAŞTIRMALARI

Kuzey denizi kıyılarında, büyük bir kısmı insanların çabasıyla denizden kazanılan topraklar üzerinde kurulmuş, asıl adı Nederland olan (Fr. Pays-Bas, İng. Holland, Osmanlı Türkçesi Felemenk) bu ülkenin yüzölçümü 41.526 km², nüfusu 15.300.000'dir (1993). Meşrutî krallıkla yönetilen Hollanda'nın başlıca şehirleri Amsterdam (713.407), Rotterdam (596.023), Den Haag (La Haye, The Hague; 444. 661) ve Utrecht'tir (234.170). Bunlardan Amsterdam resmen başşehir olmakla birlikte krallık sarayı, parlamento ve hükümet Den Haag'da bulunmaktadır.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Ülkenin hemen her tarafı düz ovalarla kaplıdır; sadece güneydoğu uçtaki Limburg bölgesinde 300 metreyi aşan tepeler bulunur. Genel görünümün başlıca özelliği su ile karanın iç içe olması ve birbirini tamamlamasıdır. Aslında doğal çevre büyük ölçüde yapaydır. Çünkü halk, her yanını kaplayan sularla yüzlerce yıldır sürdürdüğü mücadeleyi kazanmış ve yer yer denizden toprak elde etmiştir; yüzey şekillerinin sade bir görünüşte olmasının sebebi de budur. Deniz kıyısından içeri doğru girilirken önce kıyıda kumullarla karşılaşılır. İlk kumul şeridinin ötesinde ırmakların taşıdığı alüvyonlardan oluşan geniş ovalar yer alır. Böylece bir yandan alüvyonlar, bir yandan insanlar tarafından doldurulan alanlar ülkeye yeni topraklar kazandırmıştır. Deniz seviyesinden birkaç metre aşağıda bulunan ve toplam yüzeyin % 40'ını teşkil eden bu alanlara "polder" adı verilir.

İklim bakımından Hollanda, Batı Avrupa'nın okyanus iklimiyle Orta Avrupa'nın kara iklimi arasında bir geçit bölgesi oluşur. Kuzeybatı Avrupa'nın öteki ülkelelerinde görülen Kuzey denizinin yumuşatıcı etkileri burada da hissedilir. Yalnız okyanus iklimi karakterinde bazı değişiklikler söz konusudur; meselâ en sıcak ve en soğuk aylar arasındaki farklar büyük, dolayısıyla yaz ve kış mevsimleri daha belir-

gindir. Yıllık yağış tutarı ülkenin her tarafında 70 cm. civarındadır ve bütün aylara düzenli bir biçimde dağılmıştır. Başlıca ırmaklar Rhein (Ren), Meuse ve Schelde'dir. Bunların en önemlisi olan Rhein ülkeye doğudan Almanya topraklarından girip Waal ve Lek adlı iki kola ayrılır; ünlü Rotterdam Limanı Lek mansabının yakınındadır.

Hollanda nüfus yoğunluğu (km² başına 447 kişi) açısından dünyanın en önde gelen ülkelerinden biridir. En kalabalık kesim, nüfus yoğunluğunun yer yer km² başına 1000 kişiyi geçtiği Amsterdam ile Rotterdam arasındadır. En tenha yerler ise ülkenin kuzeydoğusundaki buzulların taşıdığı kum ve çakıllarla örtülü olan bölgelerdir. İstatistiklere göre nüfusun % 96'sı Felemenkçe, geri kalanı ise yoğunluk sırasıyla Frizonca, Türkçe ve Arapça konuşmaktadır; öteki Avrupa dillerini konuşanların sayısı bunlara göre çok daha azdır. Aynı istatistikler nüfusun % 36'sının Katolik kilisesine, % 19'unun Hollanda Reform kilisesine ve % 9'unun da başka Protestan kiliselerine bağlı olduğunu göstermektedir. Müslümanların oranı yaklaşık % 3, herhangi bir dine mensup olmayanların oranı ise % 33'tür.

Hollanda, küçük arazisinden mümkün olduğu kadar çok ürün elde etmeye çalışan bir ülkedir. Bunun için fevkalâde ileri gitmiş metotlarla yüksek verimli tarım yapılır. 1990'lı yıllara ait rakamlara göre şeker pancarı ile (8.623.000 ton) patates (7.036.000 ton) en çok yetiştirilen ürünlerdir; bunların arkasından 1 milyon tonluk üretimle buğday gelir. Güneydoğudaki Limburg bölgesinde daha çok tahıl, yem bitkileri ve patates tarımı, orta kesimde ise meyvecilik, sebzeçilik ve dünya ca ünlü çiçek yetiştiriciliği yapılır. Kuzey ve kuzeybatıdaki polder alanlarında hayvancılık önem kazanmıştır. Hollanda'da beslenen inekler süt verimi bakımından dünyada birinci sırayı alır. Bunun sonucu olarak tereyağı, peynir ve diğer sütü mâmullerin üretimi çok ileri gitmiştir ve bu ürünlerin dış satımlarından büyük gelir sağlanır. Diğer bir önemli gelir kaynağı da ileri teknolojiyle yapılan açık deniz balıkçılığı ve buna dayanan gıda-kimya sanayiidir.

1970 yılında milletlerarası anlaşmalarla Kuzey denizindeki 56. enleme kadar ulaşan petrol alanlarından birini elde etmesinden bu yana Hollanda önemli ölçüde petrol işletmeciliğine katılmaktadır; ayrıca geniş doğal gaz rezervlerine sahip-

tir. Yer altı kaynakları açısından pek zengin olmayan ülkede yüzyıllardan beri sömürgecilikten kazanılan sermaye birikimi sayesinde çok çeşitli bir endüstri hayatı doğmuştur. Endüstri kolları arasında gemi inşa sanayii ön sırayı alır; en büyük tersaneler Rotterdam'dadır. Diğer önemli sanayi kolları ise demirçelik, uçak, makine, elektrikli araç yapımları, petrol tasfiyesi, kimyevî madde üretimi ve dokumacılıktır. Seramikçilik ve elmas tıraşçılığı gibi bazı geleneksel endüstri kolları da hâlâ önemini korumaktadır. Süt mâmulleri başta olmak üzere çeşitli gıda maddeleri, endüstriyel makineler ve araçlar, kimyasal maddeler ve yakıtlar, metal ve dokuma ürünleri başlıca ihraç mallarıdır. Dış ticarete sırasıyla Almanya, Belçika, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa önde gelir. İthalatta en önemli yeri çeşitli ham madde ve gıda ürünleriyle içecek, tütün ve bitkisel yağlar alır. Ülkenin önemli gelir kaynaklarından biri de turizmdir. Yılda 4 milyondan fazla turist burayı ziyaret eder. Hollanda 5 milyon toniloluk bir deniz ticaret filosuna ve okyanus aşırı seferler yapan güçlü bir hava yolları filosuna (KLM) sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Demangeon, "Belgique-Pays-Bas-Luxembourg", *Géographie universelle*, Paris 1927, II, 156-237; Sami Öngör, *Devletler ve Ülkeler Ansiklopedisi*, Ankara 1967, s. 72-74; Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 1969, s. 88, 92, 105; Selâmi Gözenç, *Avrupa Ülkeleri Coğrafyası II: Kuzey, Batı ve Orta Avrupa Ülkeleri*, İstanbul 1983, s. 129-139; Nazmiye Özgüç, *Turizm Coğrafyası*, İstanbul 1984, s. 192; "Hollanda", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, II, 481-504; "Hollanda", *ABR*, XI, 158-165; Suna Doğaner, "Belçika", *DİA*, V, 394-395; "Hollanda", *Bertelsmann Bugünkü Dünyamız Atlas Ansiklopedi*, Gütersloh 1993, II, 32-33.

DİA

II. TARİH

Bugünkü Hollanda topraklarının da dahil olduğu Felemenk bölgesinin ilk sakinleri Keltler, Batavlar, Frizler ve çeşitli German kavimleriydi. Romalılar milâttan önce I. yüzyılda bölgeye geldiklerinde Keltler Rhein (Ren) nehrinin güney ve batısında, Frizler ve Batavlar ise kuzeyinde yaşıyordu. Frizler üzerinde hâkimiyet kuramayan Romalılar öteki kesimlerde Belçika Galyası adıyla bir eyalet oluşturdular (m.ö. 15). Bölgeye hâkim olan Roma idaresi, ekonomik sebepler ve bilhassa kuzeyden gelen German istilâları yüzünden III. yüzyıl ortalarından itibaren sarsılmaya başladı. Nihayet büyük German is-

HOLLANDA

tılâsı (406-407) sırasında tamamen son buldu. Felemenk bölgesi Germen kavimlerinden Saksonlar'ın ve Franklar'ın eline geçti. Saksonlar, ileride Hollanda'yı oluşturacak toprakların doğusuna yerleşirken Franklar güneydeki toprakları ele geçirerek V. yüzyılda Frank Krallığı'nı kurdular. Saksonlar ve diğer Germen kavimleri, Franklar'ın siyasi üstünlüğüne ve hristiyanlaştırma faaliyetlerine karşı uzun süre direndilerse de Charlemagne bütün Felemenk bölgesini Frank Krallığı'na bağlamayı başardı. Frank İmparatorluğu döneminde bölgede birtakım kontluklar ve piskoposluklar kuruldu. İmparatorluk Dindar Ludwig'in ölümünden (840) sonra parçalanınca Felemenk ülkeleri Saksonlar'ın başında bulunduğu Doğu Frank Krallığı'na bağlandı (925). Bu sırada kuzeyden gelen Viking saldırılarına karşı koyan kontların ve piskoposların gücü arttı. Küçük feodal birimleri birleştirerek bölgelerinde nüfuz kazanan bu kontluklar XI. yüzyıldan itibaren bağımsız bir yapı kazanmaya başladılar. Bu küçük devletlerin başlıcaları Flandre Kontluğu ile Felemenk kontlukları adı verilen Hainaut (Henegouven), Namur (Namen), Loon, Holland, Zeeland, Gelderland (Guelders), Brabant ve Limburg düklikleriydi. Liège ve Utrecht piskoposlukları ise kiliseye bağlı devletlerdi. Flandre dışındaki devletler kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun nüfuzu altında bulunuyordu. Bu imparatorluğun zayıflamasından sonra bölge özellikle XIII. yüzyılda İngiltere ve Fransa krallarının mücadelesine sahne oldu. İngiltere ile olan ticarî ilişkiler bölgenin Fransız yönetimine girmesini bir süre önledi. Bu arada bölgede oluşan otorite boşluğunu doldurmak için mahallî kontluklar arasında yoğun bir nüfuz mücadelesi yaşlandı.

Flandre Kontluğu'nu evlilik yoluyla ele geçiren (1384) Burgonya Dükü II. Philippe, Felemenk'te Fransız tahtından bağımsız bir hâkimiyet kurdu. Daha sonraki dükler de savaş, aile ilişkileri ve satın alma yoluyla diğer kontlukları hâkimiyetleri altına almak suretiyle Burgonya topraklarını genişlettiler. Fakat mahallî devletler arasındaki çatışmaları ve bağımsızlık eğilimlerini ortadan kaldıramadılar. Burgonya (Bourgogne) hânedanı, Felemenk ülkelerini sıkı denetim altında tutmak için bir genel vali tayin etti. Bu merkezî yönetim özellikle Charles döneminde (1467-1477) etkili bir yapı kazandı. Charles'in kızı Marie zamanında (1477-1482) Burgonya Fransız tahtına bağla-

nırken Felemenk devletleri de eski imtiyazlarının bir kısmını geri aldılar. Marie, Habsburg hânedanından Avusturya Arşidükü I. Maximilian ile evlenince Felemenk ülkelerinin yönetimi de Avusturya Habsburgları'na geçti. Marie'nin I. Maximilian'dan olma oğlu I. Felipe Felemenk prensi ilân edildi. I. Felipe evlilik yoluyla İspanya tahtını ele geçirince Felemenk ülkelerinin yönetimi de İspanyol Habsburgları'nın eline geçmiş oldu.

Felipe'nin oğlu I. Carlos (V. Karl) Kutsal Roma - Germen imparatoru seçilince (1519) Felemenk'i akrabalarından seçtiği genel valilerle yönetmeye başladı. V. Karl, imparatorluğu kardeşi Ferdinand ve oğlu II. Felipe arasında paylaştırdığından Felemenk II. Felipe'nin idaresi altındaydı (Ekim 1555). Koyu bir Katolik olan II. Felipe'nin dinî ve siyasi baskıları Felemenk'te bir muhalefetin oluşmasına sebep oldu. "Geuzen" olarak bilinen Calvinci bir grup İspanyol idaresine karşı silâhlı bir mücadele başlattı (1566). Felipe düzeni sağlamak için şiddete başvurunca Felemenk'te I. Willem'in önderliğinde silâhlı ayaklanma başlatıldı. İspanyol kuvvetlerine karşı güçlü bir direniş gösteren Calvinci Geuzen birlikleri Holland'da denetimi ele geçirdiler (1572). Ülkenin diğer kesimlerinde de silâhlı ayaklanmalar başladı. Katolikler'le Protestanlar arasındaki çatışmalar 1576'da yapılan Gent uzlaşmasıyla giderilmeye çalışıldıysa da ülkenin ikiye bölünmesi önlenemedi. Güneydeki Katolik eyaletler Arras (Artois) Birliği altında İspanya'nın hâkimiyetini tanırken kuzeydeki Protestan eyaletler Utrecht Birliği'ni oluşturarak bağımsız bir devlet halinde ortaya çıktı (1579).

Utrecht Birliği'ne temel oluşturan antlaşma askerî bir ittifaktı; ayrıca daha yakın bir siyasi iş birliğini öngörüyordu. Bu çerçevede iç işlerinde bağımsız olan eyaletler dış işlerinde, savaş, savunma ve vergi konularında beraber karar alacaklardı. Birlik önce Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland ve Zutphen arasında oluşturulduğu halde daha sonra Overijsel, Friesland, Graningen, Anvers, Brada, Gent, Brugge ve Ypers de (Ieper) birliğe katıldı. Böylece Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti (Felemenk Cumhuriyeti) adıyla bağımsız bir devlet ortaya çıkmış oldu. Her eyalette fiilî yönetimi kral nâibi sayılan valiler üstlendi. Yönetimde asıl güç, şehirleri ve toprak sahibi soyluları temsil eden eyalet meclislerinin elindeydi. Eyalet meclislerinden seçilen üyelerden olu-

şan genel meclis merkezî yönetimi temsil ediyordu.

Genel meclis, 1581'de İspanya'nın Felemenk üzerindeki hâkimiyetine karşı mücadele başlattı ve Fransa'dan yardım almak amacıyla kralın kardeşini hükümdar ilân etti. Fakat dük yönetime el koymaya kalkınca tepkiyle karşılandı ve Fransa'ya dönmek zorunda kaldı (1583). Felemenk ayaklanmasının lideri Willem'in ölümü (1584) Felemenk bütünlüğünü sağlama ümidini ortadan kaldırdı. Genel meclis İngiltere'den destek sağlamak için Leicester dükünü genel valiliğe tayin etti (1586). Dükün Felemenk'te mutlak bir hâkimiyet kurmaya teşebbüs etmesi Holland tarafından engellendi (1587). Bu gelişme, Utrecht Birliği'nin yabancı korumasından vazgeçerek bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışında önemli bir dönüm noktası oldu. Eyaletler içinde en zengini olan ve Oranje hânedanından gelen valiler tarafından yönetilen Holland kısa zamanda hem genel meclise hem de ülke yönetimine hâkim oldu. Genel meclis Brüksel'den Holland'daki Lahey'e taşındı.

İspanya'ya karşı başlattığı askerî harekâtı başarıyla tamamlayan genel meclis İspanya'nın Felemenk ülkeleri üzerindeki hâkimiyetine son verdi (1588). Fransa ve İngiltere genel meclisi bağımsız devlet olarak tanıdılar. İspanya ile Birleşik Felemenk Cumhuriyeti arasında da 1609'da ateşkes imzalandı. Fakat 1618'de başlayan mezhep çatışmaları yüzünden 1621'de iki ülke arasındaki savaş yeniden başladı. Nihayet mezhep savaşlarını sona erdiren Vestfalya (Westfalen) Antlaşması ile (1648) İspanya da Felemenk Cumhuriyeti'ni resmen tanıdı. Bundan sonra Holland eyaletinin diğer eyaletler üzerindeki hâkimiyeti daha da güçlendi. 1651'de toplanan genel mecliste eyaletler Holland'ın liderliğini kabul ettiler.

Felemenk Cumhuriyeti XVII. yüzyılda ticaret ve gemiciliğin gelişmesiyle hızla zenginleşti. Avrupa ve dünya siyasetinde büyük bir ağırlık kazandı. 1602 yılında kurulan Birleşik Doğu Hindistan Şirketi (Vereenigde Oost-Indische Compagnie) kısa sürede baharat ticaretini ele geçirdi. Bu şirket aracılığı ile Seylan (Sri Lanka), Cava, Sumatra ve Güney Afrika'da sömürgeler, 1623'te kurulan Batı Hindistan Şirketi aracılığı ile de Brezilya Guyana'da topraklar elde edildi. Ekonomik gelişmeye paralel olarak güçlenen varlıklı tüccar ve bankerler aristokratik bir cumhuriyetin

temellerini attılar. Calvincilik resmî mezhep kabul edildiği halde diğer Protestan mezheplerine, Katolikler'e ve yahudilere de bazı haklar tanındı. Ancak Felemenk Cumhuriyeti bu durumunu XVIII. yüzyıl-da koruyamadı. Ticareti ve deniz taşımacılığını İngiltere'ye kaptırması ekonomik hayata durgunluk getirirken cumhuriyetçi sistem de oligarşik bir yapı kazandı. Avusturya veraset savaşları sırasında (1740-1748) Fransa ve Prusya'nın Felemenk Cumhuriyeti'ne saldırımları cumhuriyetçi oligarşinin gücünü sarstı. Cumhuriyette başlayan karışıklıklardan faydalanan Prusya, Felemenk Cumhuriyeti'ni işgal etti (1786). Pek çok ihtilâlcı Fransa'ya sığındı.

Fransız İhtilâli'nden (1789) sonra Fransız ordularının istilâsına uğrayan Felemenk toprakları üzerinde Fransız himayesinde Batav Cumhuriyeti kuruldu (1795). Fransa'da imparatorluğunu ilân eden Napolyon (1805) Hollanda Krallığı'nı kurarak başına da kardeşi Louis Bonapart'ı getirdi (1806). Ancak Louis bağımsız bir yönetim takip etmeye başlayınca, İngiltere'ye karşı başlattığı kıta ablukası sırasında güçlüklerle karşılaşan Napolyon Felemenk'i doğrudan doğruya Fransa İmparatorluğu'na bağladı (1810). Napolyon'un Rusya'ya yenilmesi üzerine (1812) İngiltere'de bulunan Orenje (Orange) Prensi I. Willem Felemenk'e dö-

nerek meşrutî Hollanda Krallığı'nı ilân etti (1814). Nihayet Napolyon'a karşı savaşan devletlerin katıldığı Viyana Kongresi Güney Felemenk'i de içine alan Hollanda Krallığı'nı resmen kabul etti (1815).

Hollanda Krallığı, ticarete dayanan Protestan kuzey bölgesiyle sanayiî hâkim olduğu Katolik güney bölgesini bir arada tutmak için büyük çaba harcadı. 1830 yılında çıkan bir ayaklanma sonucunda güney bölgesi Belçika adıyla bağımsızlığını ilân ederek Hollanda Krallığı'ndan ayrıldı. Uzun mücadelelerden sonra Hollanda bu bağımsızlığı tanımak zorunda kaldı (1839). XIX. yüzyıl sonlarında Lüksemburg da Hollanda'dan ayrıldı (1890).

I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmayı başaran Hollanda Krallığı II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın işgaline uğradı (1940). İngiltere'ye sığınan Hollanda Kraliçesi Wilhelmina burada bir sürgün hükûmeti kurdu. 1945'te Alman işgalinden kurtulan ülke, tarafsızlık politikasını terkederek NATO ve diğer Avrupa örgütlerine üye oldu. Önemli sömürgelerinden Endonezya 1949'da, Surinam ise 1975'te bağımsızlıklarını kazandılar.

III. HOLLANDA-OSMANLI İLİŞKİLERİ

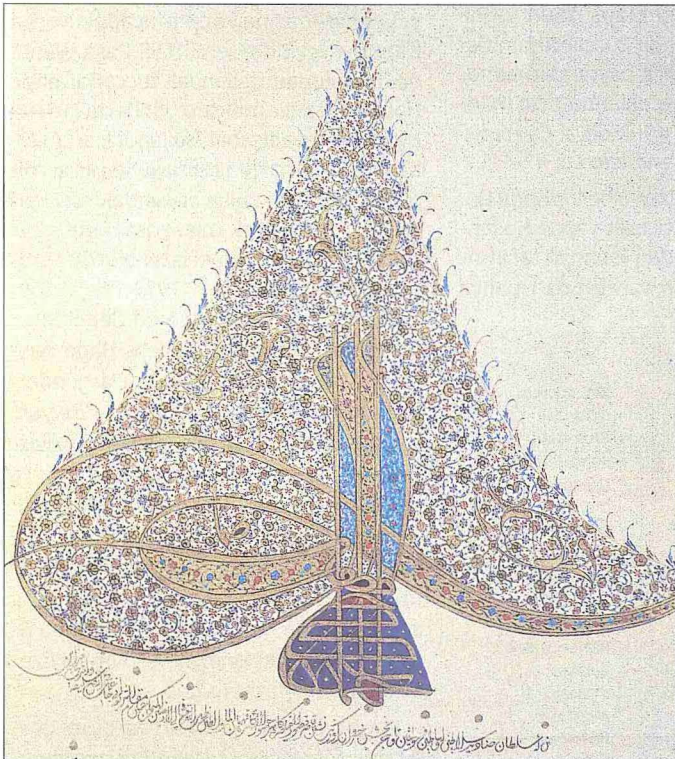
Osmanlılar'da Hollanda hakkında kullanılan ilk tabir Filandre'dir. Flander, Flandır, Flandırya şeklinde de söylenen bu kelime daha ziyade Felemenk tabiriyle

Hollanda'nın
ilk İstanbul
büyükkelçisi
Cornelis Haga

birlikte kullanılmıştır. Nitekim XVII. yüzyıl başlarında İstanbul'a gelen Hollanda elçisi hakkında bilgi veren devrin resmî tarihçisi Naîmâ, elçinin Felemenk ülkesine vali olan Flandırya dükası tarafından gönderildiğini kaydetmektedir (*Târih*, II, 108). Yine XVII. yüzyılda Evliya Çelebi de bu ülkeye bazan Felemenk, bazan Hollandiye demektedir (*Seyahatnâme*, I, 300; VI, 313; X, 77). I. Mahmud'un tahta çıkışını bildirmek üzere 1730 yılında Avusturya'ya gönderilen el-Hâc Mustafa Efendi kaleme aldığı sefâretnâmesinde Hollanda için bazan Felemenk, bazan da Netherlande isimlerini kullanmakta, Fransa'ya yakın olan kısma İspanyol Netherlandı, esas Hollanda'ya da Felemenk Netherlandı demektedir (*Nemçe Sefâret-nâmesi*, vr. 7^a). 1730'dan sonra yazıldığı anlaşılan ve Almanca'dan tercüme edildiği tahmin edilen müellifi meçhul *İc-mâl-i Ahvâl-i Avrupa* adlı eserde, "Felemenk diyarının ismi Netherlande'dir" denilmektedir. XVIII. yüzyıl sonlarında yazılmış başka bir anonim coğrafya kitabında ise Hollanda için "Felemenk istatı" tabiri kullanılmıştır (Orhonlu, TD, XXX [1976], s. 13-18). XIX. yüzyılda Cevdet Paşa da Hollanda için Netherlande ve Felemenk kelimelerini kullanmaktadır (*Târih*, V, 166-167). Osmanlı Devleti döneminde Hollanda için kullanılan en yaygın isim ise Felemenk'tir. Fakat iki devlet arasındaki resmî yazışmalarda ve ahid-nâmelerde daha çok Netherlande kelimesine yer verilmiştir. Hollanda kelimesine de bazı Türkçe metinlerde seyrek olarak Holland şekliyle rastlanır (Feridun Bey, II, 475). Hollanda bu ülkenin ismi olarak ancak Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaygınlık kazanmıştır.

Hollanda tarihi iyi bilinmediğinden Türk kaynaklarında Hollanda'nın devlet şekli hakkında farklı ifadeler kullanılmıştır. İlk siyasî ilişkiler kurulurken Naîmâ'nın "Felemenk memleketine vali olan

Hollanda ile
Osmanlı Devleti
arasında 1612'de
imzalanan
ilk ahidnâmedeki
I. Ahmed
tuğrası
(Algemeen
Rijksarchief -
La Haye)

Flandrya dukası" ifadesini kullanması, bu ülkenin yönetim şekli hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmadığını ortaya koymaktadır. Evliya Çelebi ve Silâhdar Mehmed Ağa Hollanda'nın krallık olduğunu söylemektedirler. Bununla birlikte XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı kaynakları Hollanda'nın cumhuriyetle idare edildiğini kaydetmişlerdir. Hollanda'da cumhuriyet idaresi sona erip monarşi yönetimi başladığı halde Türk kaynakları XIX. yüzyıl ortalarına kadar Hollanda'yı cumhuriyet idaresinde göstermeye devam etmişlerdir.

Felemenk Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasî ilişkiler XVII. yüzyıl başlarında kurulmakla birlikte ticarî ilişkiler çok eskiden beri devam etmekteydi. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında İspanya, Portekiz ve diğer Avrupa ülkeleri gibi Flandir tüccarlarına da Osmanlı memleketlerinde alışveriş yaptıkları yerlerde konsolosluk açma izni verilmişti. Fakat bu ülkelerin ticaretleri geniş çaplı olmadığından konsoloslarının masraflarını çıkarmaları imkânsızdı. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin dostu olan bir devletin bayrağı altında ticaret yapmalarına müsaade edilmişti. 1536 ahidnâmesiyle Fransa'ya tanınan imtiyaz dolayısıyla diğer Avrupa ülkeleriyle birlikte Felemenk tüccarları da Fransız bayrağı altında Osmanlı karasularında ticaret yapmaya başlamışlardı. Bu durum XVII. yüzyıl başlarına kadar devam etti.

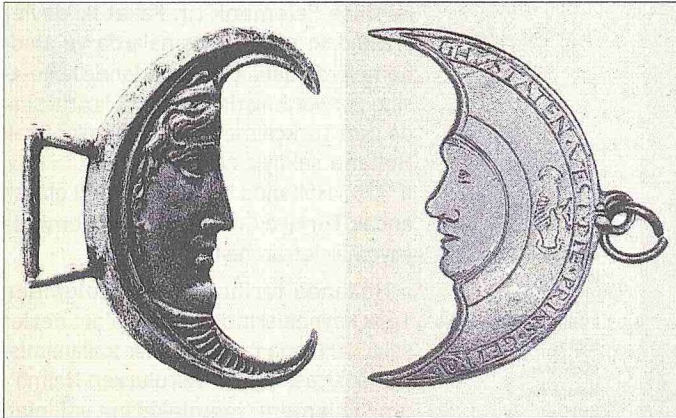
Osmanlı Devleti, Mayıs 1580'de Fransa'nın sahip olduğu ticarî imtiyazları İngiltere'ye de tanıdı. İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Hollandalılar İngiltere'den büyük yardım gördüler. Başlangıçta Hollandalılar'ın tarafını tutmuş olan Fransa, Saint Barthélemy katliamından (1572) sonra Fransız Protestanları'nın (Huguenot) Hollanda'ya yar-

dım etmelerini önledi. Bu yüzden Hollandalılar, Fransız bayrağı yerine İngiliz bayrağı ile ticaret yapmayı tercih etmeye başladılar. Felemenkli tüccarların himayesi konusu, İstanbul'daki Fransız ve İngiliz diplomatları arasında uzun süre devam eden bir anlaşmazlığa yol açtı. Hollandalı tüccarları koruma karşılığında bir vergi alan iki ülke birbiriyle nüfuz rekabetine girdi. İngiliz elçisinin müracaatı üzerine konuyu görüşen Divân-ı Hümayun himaye hakkının Fransa'ya ait olduğuna karar verdi (1588). İngiliz elçisinin ısrarına rağmen Fransızlar'a verilen 1595 ve 1597 tarihli ahidnâmelerle Hollandalı tüccarların Fransız bayrağı altında ticaret yapmaları hususu teyit edildi. 1599 tarihli bir hükümlerle, Osmanlı iskelelerine gelecek Flandir gemilerine İngiliz konsoloslarının müdahale etmesine engel olunması için kadı ve defterdarlara emirler gönderildi (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri*, I, 24-26). Fakat İngilizler davalarından vazgeçmediler. Bir süre daha uğraştıktan sonra Kaptanıderyâ Cigalazâde Sinan Paşa'nın yardımı ile, dört Flandir vilâyetine (Holland, Delendre, Firizland, Gelderland) ait gemilerin İngiliz bayrağı taşıması ve İngiliz konsoloslarının himayesinde Osmanlı limanlarına girip çıkması, konsolosluk resmini de bunlara ödemesi hususunu Aralık 1601 tarihli ahidnâmeye koydurmaya muvaffak oldular (Feridun Bey, II, 473-477). Fransa ve İngiltere ahidnâmelerinin yenilendiği Mayıs 1604 tarihli ahidnâmeye de Flandir tüccarlarının Osmanlı sularında İngiliz bayrağının himayesinde ticaret yapacaklarına dair madde aynen korundu (Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri*, I, 43-44).

Fransız ve İngiliz bayrakları altında Osmanlı limanlarında ticaret yapan Hollanda gemileri bir yandan İspanya tarafından zaptedilirken bir yandan da İspanya

tebaası olarak düşünüldüğü için Cezayir ve Tunuslu korsanlar tarafından yağmalanıyor ve mürettebatı esir pazarlarında satılıyordu. Hollanda 1648'e kadar İspanya ile savaş halinde olmasına rağmen Felemenk gemileri bazan İspanya malları da taşıyordu. Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunan İspanya Akdeniz'de Osmanlılar'ı en büyük tehlike olarak görürken İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşını veren Hollandalı Protestan korsanlar ise Osmanlı Devleti'ne müttefik gözüyle bakıyorlardı. Hilâl şeklindeki madalyonlarının üzerine "Papa taraftarı olmaktansa Türk olmak" ibaresini yazmaları bunun bir göstergesiydi (Slot - Abelman, s. 7). Hollandalılar, Osmanlı Devleti ile doğrudan ilişki kurmak için 1604 yılında bir girişimde bulundular. Ele geçirdikleri bir İspanyol kadirgasında bulunan müslüman esirleri serbest bırakarak Osmanlı padişahına hitaben yazılmış bir mektupla ülkelerine gönderdiler. Mektupta, Cezayirli ve Tunuslu korsanlar tarafından esir pazarlarında satılan Hollandalılar için padişahın yardım isteniyordu. Ayrıca Osmanlı sularında kendi bayraklarıyla ticaret yapma hakkının verilmesi talep ediliyordu. Fakat çeşitli gâileler yüzünden Hollanda'nın bu ilk başvurusuna cevap verilemedi. İspanya'nın Hollandalı isyancılarla mütareke imzalamasından (1609) sonra Osmanlılar Felemenk Cumhuriyeti ile ittifak yapmanın gerekliliğini anladılar. Akdeniz'de İspanyol donanmasına karşı mücadele veren Kaptanıderyâ Kayserili Halil Paşa, Venedik'te bulunan Hollandalı tüccarlar eliyle Hollanda'ya bir mektup gönderdi (1610). Mektupta, padişahın Hollandalılar'a serbest ticaret hakkı tanımaya karar verdiği belirtilerek iki ülke arasındaki ilişkileri gözden geçirmek üzere İstanbul'a bir temsilci gönderilmesi isteniyordu (Erdbrink, *GDAAD*, sy. 2-3 [1973-74], s. 160-161). Felemenk Cumhuriyeti Genel Meclisi teklifi görüşerek Cornelis Haga başkanlığında bir heyeti İstanbul'a göndermeyi kararlaştırdı. 7 Eylül 1611'de yola çıkan Haga, bazı Avrupa ülkelerini dolaştıktan sonra 17 Mart 1612'de İstanbul'a geldi. Haga'ya verilen tâlimatnâmede, Osmanlı Devleti'nde bulunan Hollandalı esirlerin serbest bırakılmasının sağlanması ve Hollandalı tüccarların Osmanlı karasularında kendi bayrakları altında ticaret yapma hakkının elde edilmesi üzerinde duruluyordu (a.g.e., s. 161).

Haga'nın İstanbul'a gelmesi diğer devletlerin temsilcileri tarafından hoş karşı-

XVII. yüzyılda Hollandalı Protestan korsanlara ait üzerinde "Papa taraftarı olmaktansa Türk olmak" yazısının bulunduğu hilâl şeklindeki gümüş madalyonlar (Koninklijke Bibliotheek - Brüksel)

lanmadı. Bilhassa Fransız ve İngiliz elçileri iki ülke arasında siyasî ve ticarî ilişki kurulmasını önlemeye çalıştılar. Bağlı olduğu İspanya'ya karşı isyan halinde bulunan Felemenk'in temsilcisinin kabul edilmesi durumunda padişahın prestijinin sarsılacağını ileri süren elçilerin telkinleri yüzünden Haga huzura kabul edilmedi. Nihayet Kaptanıderyâ Halil Paşa ve diğer bazı devlet adamlarının yardımı sayesinde Haga 1 Mayıs 1612'de I. Ahmed tarafından kabul edildi (a.g.e., s. 162). Böylece Osmanlılar'ın düşmanı olan İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Felemenk Birleşik Cumhuriyeti Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmış oldu.

Padişah'tan serbest ticaret hakkı elde etmek için hemen çalışmalara başlayan Haga, Osmanlı devlet adamlarıyla kurduğu samimi ilişkiler sayesinde kendisine verilen tâlimatnâmedeki hususların pek çoğunu yerine getirdi. Venedik, Fransa ve İngiltere elçilerinin bütün engellemelerine rağmen I. Ahmed'den bir ahidnâme almayı başardı (6 Temmuz 1612). Fransa ve İngiltere'ye verilenlerle aynı olan bu ahidnâmeyle Felemenk Birleşik Cumhuriyeti'ne İstanbul'da elçilik ve Osmanlı ülkesi dahilindeki iskelelerde konsolosluk açma hakkı verilmiş, bazı adli ve ticarî imtiyazlar tanınmıştı (ahidnâme için bk. De Groot, *The Ottoman Empire and The Dutch Republic*, s. 233-246).

Daha sonra Osmanlı hükümeti yeni müttefikini tanımak için Hollanda'ya bir temsilci gönderdi. Kaptanıderyâ Halil Paşa'nın adamlarından olan Ömer Ağa, Hollandalı esirlerin serbest bırakılması hususundaki ahidnâme sûretlerini alarak Tunus ve Cezayir'e gitti. Ömer Ağa'nın asıl görevi, korsanların elinden kurtardığı Hollandalı esirlerle birlikte Hollanda'ya giderek bu ülke hakkında bilgi toplamaktı. Bu görevlendirmede rakip devletlerin Hollanda hakkında yapmış oldukları aleyhte propagandaların rolü büyüktü. Esirlerle birlikte Hollanda'ya giden Ömer Ağa büyük bir merasimle karşılandı. Sadrazamın mektubunu Felemenk Cumhuriyeti başkanına takdim etti. Genel meclisi ve önemli şehirleri ziyaret ederek bilgi topladı ve müsbet intibalarla İstanbul'a döndü (1613). Bu diplomatik faaliyetler sonunda iki ülke arasındaki endişeler ortadan kalktı. Padişahın isteği üzerine Hollanda Genel Meclisi Haga'nın dâimî elçi olarak İstanbul'da kalmasına karar verdi.

Hollandalılar, ilk ahidnâmelerini aldıkları sonra Osmanlı ülkesinde kendi ticarî organizasyonlarını oluşturmak için yoğun bir çaba içine girdiler. Yaklaşık yirmi sekiz yıl İstanbul'da kalan Haga, Osmanlı-Hollanda ilişkilerinin kuvvetlendirilmesinde ve Hollanda'nın doğu ticaretinin gelişmesinde büyük rol oynadı. Hollanda gemilerinin korsanlar tarafından yağmalanmasını önlemek için ileri gelen Levanten tüccarlarından bir heyet oluşturulmasını istedi (1625). Bunun üzerine Hollanda Genel Meclisi, Amsterdam'da Ortadoğu Ticaret Komisyonu ve Akdeniz Denizcilik Derneği'ni kurdu. Bu teşkilât Akdeniz'e giden gemileri kontrol edecek ve bölgede bulunan elçi ve konsoloslarla iş birliği yapacaktı. Bu hizmet için alınan vergilerle doğuda hizmet gören elçi ve konsolosların masrafları karşılanıyordu.

Bu tedbirler sayesinde Hollanda'nın doğu ticareti XVII. yüzyılda hızla arttı. Hollanda'nın ilk konsoloslukları Suriye ve Mısır liman şehirlerinde açıldı. Daha sonra doğu ticaretinin merkezi İzmir'e kayınca Hollandalılar da İzmir'de konsolosluk açtılar. Hollanda'nın doğu ticareti, bazı Osmanlı limanlarında yerleşmiş Hollandalı ticaret firmaları ile Osmanlı tebasası yahudi, Rum ve Ermeni araçlar tarafından yapılıyordu. XVII. yüzyıl ortalarından itibaren Fransız ticaretinde meydana gelen düşüş sebebiyle Hollandalılar Akdeniz'deki faaliyetlerini genişletme imkânını buldular. 1640'lı yıllarda İngiltere'de görülen iç karışıklıklar, Hollandalılar'ın Akdeniz ticaretindeki paylarını bu defa İngilizler aleyhine geliştirmelerine fırsat verdi. Daha sonra patlak veren İngiltere-Hollanda savaşı da (1652-1654) Hollanda'nın faaliyetlerini İngiltere aleyhine geliştirmesi sonucunu doğurdu.

Osmanlılar, Hollandalılar'ı Akdeniz'de İspanya'ya karşı ittifak kurabilecekleri bir deniz gücü olarak görüyor, Hollanda ile olan ilişkilerine daha çok siyasî yönden bakıyorlardı. Hollandalılar ise işin ticarî yönüyle ilgililidiler. Cornelis Haga İstanbul'da bulunduğu yıllarda (1612-1639) kültürel münasebetlerin gelişmesine de katkıda bulundu. Leiden Üniversitesi'nde Arap ve Türk dillerinin incelenmesi için bir kürsü kurulması onun gayretleriyle gerçekleşti. Fakat ekonomik güçlükler çalışmalarını olumsuz etkiliyordu. Hollanda ile İspanya arasında savaşın yeniden başlamasından (1621) sonra malî sıkıntı daha da arttı. Büyük çapta borca girmiş olan Haga nihayet 1639'da Hollanda'ya dönebildi. Yerine akrabalarından biri olan

Henric Cops'u maslahatgüzâr sıfatıyla bıraktı. Cops da büyük borçlara girdi. Bu yüzden mahkemeye verildi ve ağır hapis cezasına çarptırıldı. Hollanda Cumhuriyeti bu borçları ödemek için para gönderdiğinde Cops ölmüş bulunuyordu (1647).

Osmanlı Devleti'nde bulunan Hollandalılar'ın himayesiz kaldığı iddiasıyla İstanbul'daki Fransız elçisi Hollandalılar'ı Fransa'nın himayesine almak istedi. Buna karşılık Hollanda tüccarlarından Nicolo Ghisbrecht kendini maslahatgüzâr tayin ettirdi ve bu görevini 1654'te ölünceye kadar sürdürdü. Onun ölümünden sonra bu defa İngiliz büyükelçisi Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hollandalılar'ı himayesine almak istedi. Fakat Hollanda şarhiyatçılarından Ghisbrecht'i nin yanında kâtip olarak çalışan Levinus Warnerus buna karşı çıktı. Hollanda'nın Osmanlı Devleti nezdinde dâimî elçisi olmak için başvurdu ve Hollanda Cumhuriyeti'nin geçici temsilcisi olarak tanınmayı başardı. Ancak bu sırada Hollanda gemilerinin Osmanlılar'a karşı Venedikliler'i desteklemesi Warnerus'u güç durumda bıraktı. 1655 yılında itimatnâmesi padişah tarafından kabul edilmediyse de daha sonra bazı Osmanlı devlet adamları vasıtasıyla kendisini Hollanda'nın resmî temsilcisi olarak kabul ettirdi (1657). Warnerus daha çok Arapça, Farsça, İbrânîce ve Türkçe el yazması kitapları toplamakla meşgul oldu. Bununla birlikte onun zamanında Hollanda'nın Osmanlı Devleti ile olan ticareti gelişmesini sürdürdü.

Warnerus'un ölümünden (1665) sonra Hollandalılar Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerini tekrar gözden geçirdiler. Warnerus'un yerine Justinus Colyer tayin edildi (1667). Türk harfleriyle yazılmış bir dünya küresiyle *Atlas Maior* adlı eserin de içinde bulunduğu kıymetli hediyelerle İstanbul'a gelen ve bunları IV. Mehmed'e takdim eden Colyer'e verilen tâlimatta öncelikle 1612 ahidnâmesinin yenilenmesi ve geliştirilmesinin temini isteniyordu. Hollanda Cumhuriyeti, Haga'dan sonra hiç kimseyi elçi pâyesiyile Osmanlı Devleti'ne göndermemişti. Colyer'e büyük elçi pâyesi verildi (1680). Colyer'in İstanbul'a geldiği sırada dünya siyaseti oldukça değişmişti. Osmanlılar Avusturya ve Fransa karşısında yorgun bir durumdaydı. İspanya artık Osmanlılar'ın Avrupa siyasetindeki belirleyiciliğini yitirmişti. Fakat Fransa aleyhtarlığı, Hollanda ile Osmanlı Devleti arasında siyasî iş birliği için ortak bir nokta oluşturuyor-

Nederland Ahkâm Defteri'nin kapağı (BA, nr. 23/2)

du. Ayrıca Venedik ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlar Hollanda'nın İzmir'de odaklanan ticaretini olumsuz yönde etkilemekteydi. Bundan dolayı IV. Mehmed Hollanda'ya yeni bir ahidnâme verdi (1680) (BA, *Düvel-i Ecnebiyye Defterleri*, nr. 22). Muhteva itibariyle 1612 ahidnâmesinin aynı olan bu ahidnâme, kapitülasyon rejiminin sona erdiği 1923 Lozan Antlaşması'na kadar Akdeniz'deki Hollanda varlığını şekillendirdi (Noradounghian, I, 53-54). Bunun dışında Hollanda vatandaşlarının ikamet ve Hollanda ticareti konularında iki nizamnâme hazırlandı. Bu nizamnâmeler XVII ve XVIII. yüzyıllarda yürürlükte kaldı.

Justinus Colyer'in ölümü üzerine (1682) onun daha önce geçici kâtip olarak tayin ettiği oğlu Jacobus Colyer elçiliğin işlerini devraldı. İstanbul'da yetişen Jacobus'un nüfuzlu devlet adamlarıyla arası iyi idi. Avusturya'ya karşı başlayan ikinci Viyana seferi yüzünden yeni elçinin tayini 1684 yılında onaylanabildi. Jacobus Colyer, İngiliz elçisiyle birlikte savaşın sona erdirilmesi için ara buluculuk yaptı ve 1699 tarihli Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasında rol oynadı. Hollanda'nın bu sırada dış politikadaki başlıca amacı Osmanlılar'la Avusturyalılar arasında dostluk kurmak, böylece Avusturya imparatorunu Fransa'ya karşı müttefik olarak tutmaktı. Ayrıca savaşların devam etmesi Hollanda'nın Akdeniz ticaretini olumsuz yönde etkilemekteydi. Bundan dolayı Hollandalılar, XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlılar'la savaş halinde bulundukları ülkeler arasında arabuluculuk yapmaya devam ettiler. Colyer, 1712'de Osmanlı-

Rus ateşkes antlaşmasında ve Avusturya-Osmanlı savaşını sona erdiren Pasaroçça Antlaşması'nda da (1718) İngiliz elçisiyle birlikte ara buluculuk yaptı.

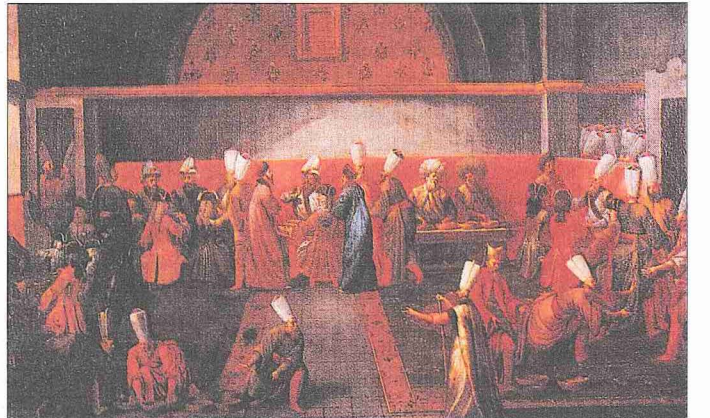
Colyer'in ölümünden (1725) sonra gerçek bir diplomat olan Cornelis Calkoen Hollanda büyükelçiliğine tayin edildi (1726). Osmanlı devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kuran Calkoen diplomat olarak fazla başarılı olamadı. Ancak şahsî dostluklarla bazı işler yaptı. Eski büyükelçi Colyer'in borçlarını ödeyerek elçiliğe yeni bir düzen verdi. Yaşadığı lüks hayat yüzünden o da pek çok borç bırakarak İstanbul'dan ayrıldı (1743). Sekreteri Jean Charles des Bordes kısa bir süre maslahatgüzâr olarak Hollanda'yı temsil ettikten sonra Elbert de Hochepped büyükelçi olarak tayin edildi (1747). Elbert de Hochepped diplomatik ilişkilerin çok ticarî ilişkilerle ilgilendi. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren gerilemeye başlayan Osmanlı-Hollanda ticarî münasebetlerini yeniden canlandırmaya çalıştı. Fransa'ya kaptırılan doğu ticaretinde Hollanda'nın yeniden söz sahibi olmasında önemli rol oynadı. Amsterdam'da ilk defa küçük bir Osmanlı ticaret kolonisi açıldı.

Hochepped'ten (1763) sonra Hollanda büyükelçiliğine tayin edilen Wilem Gerrit Dedel (1765-1767) birkaç yıl sonra öldüğü için sekreteri olan Alman asıllı Frederik von Weiler elçilik işlerini üzerine aldı (1767-1776). Hollanda Genel Meclisi onu büyükelçiliğe terfi ettirdi (1775). Fakat bu tarihten sonra Hollanda büyükelçiliğinin çevresi giderek daraldı; Hollandalı elçilerin Osmanlı devlet adamlarıyla olan dostluk ilişkileri azaldı.

Fransız İhtilâli'nden sonra Hollanda'da Fransa'nın himayesinde kurulan Batav Cumhuriyeti'nin Napolyon'un Mısır'a yaptığı saldırıyı (1798) desteklemesi Osman-

lı-Hollanda ilişkilerinin kesilmesine sebep oldu. Hollanda'nın İstanbul'daki elçisi Bükreş'e sürgüne gönderildi (Slot – Abelman, s. 7). Osmanlı ülkesinde bulunan Hollandalı tüccarların beratları toplatıldı (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 264, 1140, 1246, 1264, 1309, 1666, 1791). Ancak daha sonra Osmanlı-Hollanda ilişkileri yeniden kuruldu (1804) ve Hollandalı konsolos ve tercümanların beratları iade edildi (BA, Cevdet-Hariciye, nr. 3458). Fakat Napolyon'un Hollanda'yı resmen Fransa'ya bağlaması üzerine (1810) tekrar kesildi. Nihayet Hollanda Krallığı'nın kurulmasından (1814) sonra iki devlet arasındaki siyasi ve ticarî ilişkiler yeniden başladıysa da ticarî ilişkiler eski seviyesine çıkmadı. Bilhassa Mora isyanından (1821) sonra Hollandalı tüccarlar için büyük önem taşıyan ve keten pazarının merkezi olan İzmir eski önemini kaybetti. Bunun yerine İstanbul Hollanda gemilerinin en çok mal getirdikleri liman durumuna geldi. Devamlı büyüyen gemi ticareti iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlenmesini sağladı. Ancak Hollanda gemilerinin Avrupa'dan doğuya ucuz sanayi maddesi taşıması Osmanlılar'ın ekonomik krize girmelerine sebep oldu. Bu yüzden daha sonraki yıllarda bu ilişkiler sarsıldı; Batılı ülkeler Osmanlı ülkesinde demiryolu gibi bazı önemli yatırımlara girerken Hollanda buna katılamadı.

Mora isyanı milletlerarası bir mesele haline gelince Hollanda, en iyi diplomatlarından biri olan Hugo van Zuylen van Nijenveld'i İstanbul'a büyükelçi olarak tayin etti (1825). Van Zuylen, iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli rol oynayan son diplomat oldu. Osmanlı Devleti'nin Mora isyanını destekleyen İngiltere, Fransa ve Rusya ile ilişkileri bozuk olduğu için

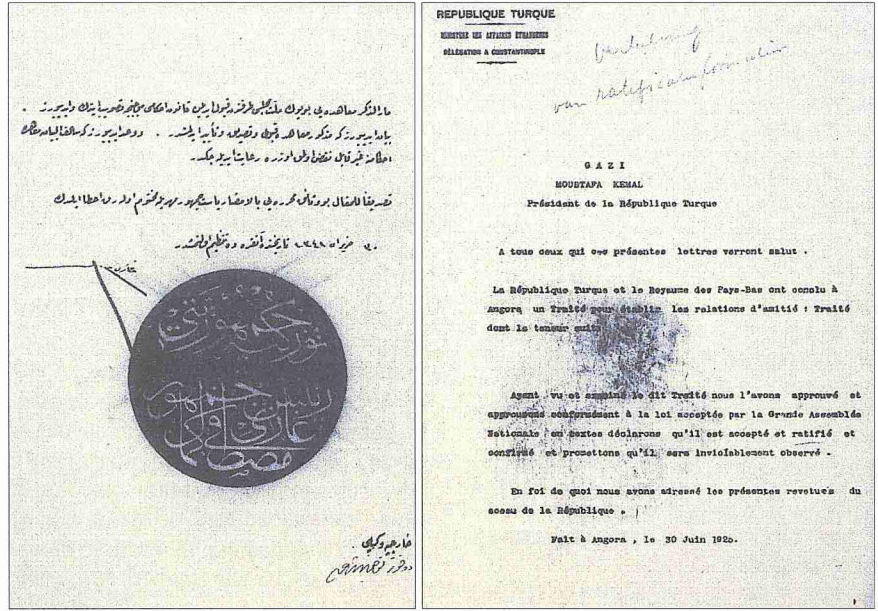
Hollanda
büyükkelçisi
Cornelis
Calkoen'i
sadrızamın
yemeğinde
tasvir eden
Jean Baptiste
Van Mour'un
bir tablosu
(Bordeaux Musée
des Beaux Arts)

Zuylen bu ülkelerle Osmanlı Devleti arasında ara buluculuk yaparak önemli diplomatik faaliyetlerde bulundu. Özellikle Bâbîâli nezdinde Fransa'nın haklarını koruması ona Katolikler'in sevgisini kazandı. İstanbul'dan ayrılmasından (1829) sonra Hollanda hükümeti malî imkânsızlıklar yüzünden yerine tayin yapamadı. Elçilik işlerini geçici olarak baştercüman Testa yükledi ve İstanbul'dan ayrılınca ya kadar (1847) bu görevini sürdürdü.

XIX. yüzyılda Osmanlılar da Hollanda'da dâimî elçilik açtılar. İlk büyükelçiler, Bâbîâli'de yüksek mevki sahibi Rum asıllı Osmanlılar'dan seçiliyordu. İstanbul'a tayin edilen Hollanda büyükelçileri ticaretle ve bazı gayri müslim Osmanlı tebaasının himayesi gibi işlerle meşgul olurken Osmanlı büyükelçileri bu gibi işlerle pek ilgilenmiyorlardı.

II. Abdülhamid'in takip ettiği dış politika diğer sömürgeci devletler gibi Hollanda'yı da rahatsız etti. Bilhassa Hollanda'nın sömürgesi olan Endonezyalı müslüman öğrencilerin Osmanlı askerî okullarında okutulması Hollandalılar'ı yakından ilgilendiriyordu. O zamana kadar daha çok ticarî münasebetlere ağırlık veren ve sömürgelerin problemleriyle pek ilgilenmeyen Hollanda elçiliği gerekli ilgiyi göstermek zorunda kaldı. Endonezyalı müslüman hacıların meseleleriyle uğraşmak üzere Cidde'de 1872'de açılan Hollanda konsolosluğu bu işle görevlendirildi. Osmanlı Devleti'nde hilâfet politikasına paralel olarak Hollanda'nın da siyasî ilgisi arttı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra bu siyasetin önemini kaybetmiş olması Hollanda'yı rahatlatmakla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler eski seviyesine çıkmadı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine de ticarî ilişkiler tamamen kesildi. Savaşta tarafsız kalan Hollanda ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler bir süre daha devam etti. Hollanda elçiliğinde işleri genç bir ilim adamı olan elçilik tercümanı Kramers yürütmekteydi.

Hollanda Kramers'i Lozan Konferansı'na gözlemci olarak göndererek Türkiye üzerindeki görüşlerini açıkladı. Kapitülasyonların kaldırılmasından sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti ile başlattığı görüşmeler neticesinde Ankara'da bir dostluk ve iş birliği antlaşması imzalandı (30 Haziran 1925). Böylece iki ülke arasında ticarî temellere dayanan ilişkiler yeniden kurulmuş oldu. 1960'lı yıllarda Hollanda'ya Türk işçilerinin gönderilmesi iki ülke arasındaki münasebetlere ayrı bir boyut kazandırdı.

Hollanda ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 1925 yılında imzalanan Ankara Antlaşması'nın Cumhurbaşkanlığı Mustafâ Kemal tarafından tasdik edildiğini gösteren belge (s-Gravenhage Genel Devlet Arşivi)

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Düvel-i Ecnebiyye Defterleri*, nr. 22, 23, 24, 25; BA, *HH*, nr. 9102, 9305, 14590, 14609, 14636, 14660, 15151-A; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 264, 1140, 1246, 1264, 1309, 1666, 1791, 1807, 3458; BA, Cevdet-Bahriye, nr. 6055; Feridun Bey, *Münşeât*, II, 473-477; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 300; VI, 252, 313; X, 77; Naimâ, *Târih*, II, 108; Silâhdar, *Târih*, I, 506; II, 600; a.mlf., *Nusretnâme*, I, 356, 363; Râşid, *Târih*, II, 192; Mustafa Efendi, *Nemçe Sefâretnâmesi*, Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 844, vr. 7^a, 14^a; Cevdet, *Târih*, V, 166-167; IX, 99, 167-168; X, 173-174; Lutfî, *Târih*, VIII, 349-350; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'empire ottoman*, Paris 1897, I, 53-54; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 586-588; III/2, s. 235-238; IV/1, s. 246-247; IV/2, s. 211-213, 230-232; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri*, Ankara 1974, I, 24-26, 43-46, 116; a.mlf., "XVIII. Yüzyılda İngiliz ve Fransız Korsanlık Hareketlerinin Akdeniz Ticareti Üzerinde Etkileri", *BTDD*, II/12 (1968), s. 57-71; G. R. Bosscha Erdbrink, *At the Threshold of Felicity: Ottoman-Dutch Relations During the Embassy of Cornelis Calkoen at the Sublime Porte 1726-1744*, Ankara 1975, s. 39, 272-274; a.mlf., "The Activities of the Dutch Ambassador in Istanbul, Jacobus Colyer, as a Mediator Between the Sublime Porte and Its Enemies, (1688-1699)", *VIII. TTK Bildirileri* (1983), III, 1593-1597; a.mlf., "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münâsebetlerine Bir Bakış", *GDAAD*, sy. 2-3 (1973-74), s. 159-180; A. H. De Groot, *The Ottoman Empire and the Dutch Republic: a History of the Earliest Diplomatic Relations, 1610-1630*, İstanbul 1978, s. 83-265; a.mlf., "Khalil Pasha, A 17th-Century Ottoman Statesman (D. 1629)

According in the General State Archives of the Netherlands at the Hague", *VIII. TTK Bildirileri* (1981), II, 1417-1422; a.mlf., "The Organization of Western European Trade in the Levant 1500-1800", *Companies and Trade, Essays on Overseas Trading Companies During the Ancien Regime*, Leiden 1981, s. 231-241; a.mlf., "An Eighteenth Century Ottoman Turkish-Dutch Letterbook and some of its Implications", *Osmanistische Studien Zur Wirtschafts und Sozialgeschichte*, in *Memoriam Vanco Boskov, Harvassowitz*, Wiesbaden 1986, s. 34-45; a.mlf., "Old Dutch Graves at Istanbul", *Ar.Ott.*, V (1973), s. 5-16; a.mlf., "The Development of Diplomatic Relations Between Holland and Turkey (1610)", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi: İstanbul 15-20 Ekim 1973 Tebliğleri*, İstanbul 1979, I-III, 93-99; a.mlf., "Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *RMM*, XXXIX (1985), s. 131-147; a.mlf., "Source Materials for the History of the Middle East in the General State Archives (ARA) of the Netherlands of the Hague", *Manuscripts of the Middle East*, sy. 1, Leiden 1986, s. 8-14; a.mlf., "The Dutch Nation in Istanbul 1600-1985, A Contribution to the Social History of Beyoğlu", *Anatolica*, XIV, İstanbul 1987, s. 131-150; a.mlf., "Halil Paşa, Kayserili", *DiA*, XV, 324-326; Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*, Ankara 1983, tür.yer.; F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1989-90, I-II, tür.yer.; B. J. Slot - A. Abelman, *Osmanlılar ve Hollandalılar: Osmanlılar ve Hollandalılar Arasındaki 400 Yıllık İlişkiler*, İstanbul 1990; J. Schmidt, *Through the Legation Window, 1876-1926, Four Essays on Dutch, Dutch-Indian and Ottoman History*, İstanbul 1992, tür.yer.; D. Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya*

1550-1650 (trc. Ayşen Anadol – Neyyir Kalaycı-oğlu), İstanbul 1995, s. 62, 85-87; Bülent Arı, *Conflicts Between the Dutch Merchants and the Ottoman Local Authorities According to the "Felemenk Ahidnâme Defteri", Dated 1091-1680* (yüksek lisans tezi, 1966, Bilkent Üniversitesi); İsmail Hakkı Kadı, *Arşiv Belgelerine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Hollanda İktisadî Münasebetleri* (yüksek lisans tezi, 1997, MÜ Orta-doğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü); A. A. Kampman, "XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Hollandalılar", *TTK Belleten*, XXIII/91 (1959), s. 513-523; J. H. Kramers, "The Netherlands and Turkey in the Golden Age", *Analecta Orientalia*, I, Leiden 1954, s. 113-129; a.mlf., "Halil Paşa, Kayserili", *İA*, V/1, s. 160-161; Cengiz Orhonlu, "Türk Kaynaklarında Hollanda'ya Ait Bilgiler", *TD*, XXX (1976), s. 9-22; "Felemenk", *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3423-3431; "Hollanda", *TA*, XIX, 329-333; "Hollanda", *ABr*, XI, 158-165.

CEVDET KÜÇÜK

IV. HOLLANDA SÖMÜRGEÇİLİĞİ

Hollanda, 1579 yılında İspanya'dan bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra deniz aşırı ülkelere açılmak için büyük çaba harcamaya başladı. Önceleri Hollandalı tüccarlar Portekiz üzerinden gelen doğu ürünlerinin Kuzey Avrupa'ya pazarlanmasında aracılık yapıyordu. Ancak Hollanda'nın İspanya'dan kurtulduğu günlerde Portekiz İspanyol hâkimiyeti altına girdi. Bunun üzerine İspanya Kralı II. Felipe, Cadiz ve Lizbon gibi Hollandalı gemicilerin ikmal merkezleri olan Portekiz limanlarını bu ülkenin gemilerine kapattı (1580). Bu durum Hollandalılar'ı, baharat gibi Doğu'dan gelen ürünlerin yetiştirildiği bölgelere doğrudan ulaşabilmek için yol aramaya sevketti. Daha önce Goa (Hindistan) ve Lizbon'da Portekizliler'in yanında çalışmış olan bazı tüccarlar onların ve İspanyollar'ın deniz yolu haritalarını ele geçirdiler. Bunlardan özellikle Jan Huijgen van Naeschooten, *Rijks geschrielt ve Itinerio naer Oost ofte Portugaels Indien* adlı el kitaplarını yazarak Amsterdamlı tüccarların ihtiyaç duydukları bilgileri sağladı; bu kitaplar, deniz yollarının haritalarını ve Portekiz keşiflerinin bütün ayrıntılarını ihtiva etmekteydi. İlk olarak 1595 yılında Cornelis de Houtman yönetimindeki toplam 64 tonluk dört gemiden ve 249 mürettebattan oluşan bir Hollanda ticaret filosu, Afrika'nın güney ucundaki Ümitburnu üzerinden Doğu Hint adalarına gönderildi. Bu yolculuk, Amsterdamlı dokuz zengin iş adamı tarafından yeni kurulan Uzak Ülkeler Şirketi Compagnie van Verre adına yapılmıştı. Portekizliler'in Asya seferleri hakkında geniş bilgisi bulunan Houtman, ilk önce Cava adasının ba-

tısında kara biber deposu olarak bilinen Bentem Limanı'na, sonra da Bali, Madura ve Sumatra adalarındaki çeşitli limanlara uğradı. Denizlerde karşılaştığı zorluklar ve hastalıklar sebebiyle bölgede iki yıl geçiren Houtman Hollanda'ya üç gemi ve sadece seksen dokuz mürettebatla, fakat bol miktarda baharatla döndü. Bundan sonra birbirleriyle rekabet eden çeşitli şirketler doğunun baharatlarından pay kapabilmek amacıyla ayrı ayrı yolculuk düzenlemeye başladılar. Houtman'ın dönüşünün ardından on ayrı şirketin altmış beş, 1598'de beş ayrı şirketin yirmi iki gemisi yola çıktı ve bunların büyük bir kısmı başarıyla geri döndü. Mart 1599'da Jacop van Neck yönetimindeki filo ilk defa "Baharat adaları" olarak da adlandırılan Maluku adalarına ulaştı ve dönüşünde yüksek bir kâr elde etti. 1601 yılında çeşitli şirketlerin düzenlediği sefer sayısının on dördü bulması üzerine hükümetin teşvik ve desteğiyle Hint Okyanusu'nda ticaret yapan bütün şirketler birleşerek 1602'de asıl adı Birleşik Doğu Hindistan Şirketi (Vereenigde Oost-Indische Compagnie) olan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ni kurdular. Adı şirket olmakla birlikte bu kuruluş gerçekte Hollanda'ya bağlı özerk bir devlet gibiydi. Zira Hollanda hükümeti tarafından Ümitburnu ile Macellan Boğazı arasında kalan bölgede ticaret yapma tekelini kendisine verilen şirket, askerî amaçlı müfrezeler bulundurmak gerektiğinde Hollanda adına savaş açmak, kaleler inşa etmek ve Asya'daki mahallî hükümdarlarla antlaşmalar imzalamak gibi bağımsız bir devletin sahip olduğu yetkilerle donatılmıştı. Bu şirket sayesinde Hollandalılar, Afrika'nın güneyindeki Ümitburnu ile Basra körfezinde Benderabbas Limanı'ndan Doğu Hint adalarının en ucunda bulunan Tımor'a kadar uzanan bölgede müstahkem ticaret merkezleri ve tesisler kurarak bir sömürge imparatorluğu meydana getirdiler.

Hollanda'nın batıya doğru yayılışı doğudaki kadar parlak olmadı. Amerika kıtasındaki sömürge bölgeleri, ilk defa 1614 yılında otuz Wallon ailenin Kuzey Amerika'da Hunsan nehri etrafında, on Protestan ailenin 1626'da Güney Amerika'da Brezilya sahillerine yerleşmesiyle oluşmaya başladı. Önce Hudson nehri boyunca Yeni Hollanda denilen bölgede halkı kürk ticareti ve ziraatla geçinen bazı yerleşme merkezleri kuruldu; bunların en önemlisi İngilizler'in sonradan New York adını verdikleri New Amsterdam'dı. Ancak Kuzey Amerika'daki sömürgecilik faz-

la önemsenmedi. Hollandalılar, İngiliz sömürgeleri arasında sıkışıp kalan Yeni Hollanda kolonisine göçmen yerleştirme konusunda fazla bir gayret sarfetmediler. Buna karşılık Güney Amerika ve Batı Hint adalarında (Karaibler) kuzeye göre daha yoğun faaliyet gösterdiler. Doğu Hindistan Şirketi'ne benzeterek kurdukları ve adını Batı Hint adalarına izâfeten Batı Hindistan Şirketi koydukları yine özerk devlet statüsündeki şirket donanmaya yardımcı olmak amacıyla yüzlerce silâhlı tüccar gönderdi; bunlar yeni yerlerin kazanılmasında büyük rol oynadılar. 1634'te, Venezuela kıyılarında daha sonraları en önemli askerî üs olarak kullanılan Curaçao ele geçirildi. Ertesi yıl Brezilya sahillerinin büyük bir kısmına el konularak Hollanda Brezilyası adı verilen bu bölgede kereste ve şeker kamışı işletmeciliği başlatıldı. Aynı yıl Guyana ile Antil denizindeki St. Eustatius, St. Martin ve Tobago İspanyollar'dan alınarak köle ticaretinin ana merkezleri haline getirildi. Ancak diğer sömürgeci ülkelerle olan çıkar çatışmaları Hollandalılar'ın bu kıtada uzun süre kalmasına imkân vermedi. 1640 yılında Portekiz'in yeniden bağımsızlığına kavuşmasıyla başlayan ve 1641-1651 yılları arasında cereyan eden Hollanda-Portekiz savaşı ve Brezilya'daki işçilerle kölelerin ayaklanması Güney Amerika'daki, hemen ardından İngiltere ile başlayan savaşlar da sonuçta Kuzey Amerika'daki kolonilerin kaybedilmesine yol açtı (1673). Hollanda'nın Afrika'daki en önemli sömürge alanı ve Hollandalı göçmenlerin en yoğun biçimde yerleştikleri bölge ise birkaç defa el değiştirmekle birlikte 1652'den 1806'ya kadar yönetimi altında tuttuğu Kaapstad'dır (Cape Town).

Hollanda özellikle XVIII. yüzyılın başlarında, Amerika'daki sömürgelerini kaybetmiş olmasına rağmen diğer sömürgeleri ve kıtalar arası deniz ticaretini elinde tutması sebebiyle dünyanın ekonomisi en güçlü devleti durumundaydı. Hollandalı tekne sahipleri toplam Avrupa teknelerinin yarısına hâkim olarak dünya deniz taşımacılığının büyük kısmını ele geçirmişler ve bütün Avrupa'nın ticaret araçları haline gelmişlerdi. Böylece ticarette öne çıkan ülke, başta gemi sanayii olmak üzere bazı endüstri dallarında da birinci sıraya geçmişti; diğer sömürgeci ülkelere gemi inşa ediyor ve milletlerarası Doğu-Batı ticaretine hâkim olduğu gibi köle trafiğinin de büyük kısmını elinde tutuyordu. Ancak bu durum İngilizler'le 1780'de çıkan ve dört yıl devam eden savaşa kadar sürdü. Bu savaştan yenik çıkan Hollanda'